

Quart centenari de la mort de Montaigne

Entre la llegenda i el malentès

1992 representa, entre tantes altres celebracions, el Quart Centenari de la mort de Michel de Montaigne. Tot i això, aquest escriptor no ha perdut vigència i, encara ara, és vist com un personatge eminentment actual.

El quart centenari de la mort de Montaigne ha tingut un gran ressò a França i ha fet ressuscitar la llegenda que envolta aquest personatge. Ara, a València, s'espera la traducció d'una tria d'Assajos, prologada per Joan Fuster, que l'editorial Albatros traurà pròximament al mercat.

Es cert que Montaigne no és una figura gaire estimada i freqüentada pels estudiants d'institut, ni tan sols pels universitaris dels departaments de francès. No hi ha dubte que és conegut, de manera tòpica; tothom n'ha sentit parlar. I es veu com un personatge un poc estrany, com un humanista un poc obscur, reclòs en la biblioteca del seu castell; una actitud aparentment contrària, al cap i a la fi, a les "llums" del renaixement. Sembla que les seues paraules no han estat seguides al peu de la lletra: "...però tem mortalment d'ésser pres per algú que no sóc per aquells als quals els escaigui de conèixer el meu nom". ¡Ai, si Montaigne alçara el cap!

No ens hem de deixar dur, doncs, per les aparences. Montaigne no fou, ni de lluny, un Proust, reclòs i aïllat, a la recerca del temps perdut. Tot al contrari. "Correria d'un cap del món a l'altre cercant un bon any de tranquil·litat, jo que no tinc un altre fi que el de viure i folgar. La tranquil·litat llòbrega i inerta no em manca, però m'adorm i m'ensopeix: no me n'accontente." Va saber viure el moment present des del seu càrrec públic o des de la seua individualitat més profunda —i així ho demostra en els seus *Essais*—. Per tant aquell qui va ser magistrat o també alcalde de Bordeus elegit "*en unanime election*" està molt lluny de ser un personatge obscur. Potser ha estat sempre caracteritzat amb una certa negativitat, o perquè no obeïa als canons d'un comportament ortodox o perquè els seus *Essais*, extremadament densos, responien

a una obra empírica entorn d'una sola persona i no es podien classificar sota cap etiqueta literària. I, en aquest cas, l'alcalde de Bordeus no feia sinó dur als seus límits l'antropocentrisme regnant de l'època sota els símptomes evidents d'una "hipocondria literària". *Homo homini lupus*, diuen. Ni l'Edat Mitjana no va ser tan bàrbara com va pintar-la la *intelligentsia* renaixentista ni Montaigne no va ser tan críptic.

Paral·lelament, la seua obra té un destí similar. Massa extensa, densa i, aparentment, sense fil conductor. Massa obstacles per a una lectura de diumenge de matí...

SI MONTAIGNE ALÇARA EL CAP...

Seria massa arriscat dir que el present que Montaigne emprà en la seua obra podria qualificar-se de present amb un valor absolut, atemporal, de *vérité générale*. No és això, ni de lluny. Entre altres coses perquè Montaigne va ser un dels defensors o, millor dit, un dels pioners del relativisme. I com a bon escèptic, rebutjava, d'entrada, tot postulat —"més val inclinar-se pel dubte que no pas per la seguretat en coses difícils de provar i perilloses de creure"—. Aquest present és el seu present; el present de l'instant precís, el de la seua individualitat constantment fluctuant.

Però alhora dir present atemporal implica que es poden traslladar les observacions fetes fa quatre-cents anys als nostres dies, sense que perden, pel camí, l'essència, el sentit o la intencionalitat. I és en aquesta òptica que podem afirmar que Montaigne alberga una modernitat que s'esmuny del pas del temps i que per aquesta raó es pot qualificar, en segons quins aspectes, d'escriptor eminentment actual.

1992, és ben sabut, entrarà en la història d'Europa i, especialment en la de l'es-

tat espanyol, com l'any de la celebració del Cinquè Centenari del Descobrimient d'Amèrica i altres olimpismes. Descobrimient o conquesta, tant se val. Acte, al cap i a la fi, anomenat "civilitzador" i "cristianitzador", però que no es deslliurà de la seua dosi de violència. Acte a partir del qual han tornat a renàixer polèmica i controvèrsies sobre les imatges que han volgut donar institucions i govern espanyols, antics colonitzadors: si es va "fer l'indi" o no, des d'Occident.

1992 representa també el quart centenari de la mort d'aquell qui signà el primer pamflet anticolonialista contra la Conquesta del Nou Món o que fins i tot va escriure les següents consideracions sobre el Descobrimient espanyol: "Trobe que no hi ha res de bàrbar i de salvatge en aquesta nació (referint-se als pobles indígenes, ¡és clar!), segons m'han dit, sinó que cadascú anomena barbàrie allò que no forma part del seu medi". ¿I aquestes paraules no podrien integrar-se, sense cap mena de traves, en el debat actual sobre el paper "civilitzador" que tingueren els descobridors?

Però això no és tot. Quan encara ara, en els darrers anys del segle XX, es pretén mostrar que el paper de l'home i sobretot el de la dona ja no estan tan clarament diferenciats com en aquella societat tradicional, que sembla que s'acabà fa pocs lustres, queda demostrat per trivialitats quotidianes com els anuncis de detergents, que la dona continua estenent la roba mentre el marit comenta la crisi econòmica o el penalt que el seu equip fallà en el darrer partit de futbol. Montaigne, en aquest cas, també ix en favor de la dona, salvant sempre les diferències —sobretot quant al detergent i al futbol—. Crida en favor de la igualtat dels sexes que encara avui, quatre segles més tard, no deixa de ser un calvari per a la dona i un balneari per a l'home. "Dic que el mascle i la femella són fets amb el ma-

teix motlle. Excepte en l'educació i en l'ús". Fins i tot, abona l'actitud contestatària de certes dones que s'oposen al règim masclista del moment. "Les dones tenen raó de rebel·lar-se contra les lleis perquè les hem fetes sense elles", escriu.

Però l'escriptor i magistrat de Bordeus, inqüestionablement catòlic –no cal discutir-ho, si pensem que va morir oint una missa que es deia als peus del llit–, posa sobre la taula una sèrie de temes "prohibits". Els trau a llum d'una manera directa i certament provocadora. "¿Què ha fet l'acció genital, tan natural, tan necessària i tan justa perquè no gosem parlar-ne sense vergonya? Pronunciem ardidament matar, robar, traïr, i això no ho gosàriem dir sinó entre dents." ¿Què en pensaria el nostre estudiós, des d'aquest punt de vista natural –i epicuri–, del nou catecisme?

O bé, si Montaigne pronunciara avui dia, referint-se a alguns polítics i altres representants, públics, de la societat actual, paraules com aquestes, no aniria mal encaminat: "Aquests envien la consciència al bordell..."

¿I què em diríeu d'un Montaigne desmitificador fins al punt de deixar anar que "àdhuc damunt el tron més elevat del món, no hi seiem sinó amb el cul"?

D'altra banda, en un moment com el que viu a hores d'ara Europa, en què, aparentment, les tergiversacions econòmiques i l'afluència creixent d'immigrants provinents de països àrabs fan renàixer l'onada de xenofòbia de la mà de grups d'extrema dreta, la posició de relativisme moral i cultural que manté Michel de Montaigne es presenta al públic com una actitud, diguem-ne, progressista i inqüestionablement tolerant.

MODERN, EN EL FONDS...

Potser l'exagerat egocentrisme va dur Montaigne a observar-se, a fer incursions en la seua pròpia persona i a actuar com a observador de les pròpies reaccions. Això va ser innovació, quasi revolucionària per a la seua època. ¿Com classificar la seua obra? No es tracta precisament d'una autobiografia, sinó més aviat d'un intent d'immersió en les profunditats de la seua individualitat, d'una inspecció acurada de les seues reaccions davant els accidents de la vida. I he dit intent, *essai*. Experiència pròpia, en definitiva, sobre ell mateix. Intent de trobar-se, de descobrir-se i d'identificar-se en allò que ell conté en el seu interior. Obra empírica, doncs, deslligada de tota doctrina, i en la qual manifesta obertament que "vull ser

L'enterrament de Montaigne

Sainte-Beuve, escriptor francès del segle XIX, va imaginar els funerals de Michel de Montaigne. Un seguici irreal i al·legòric de tots aquells que van estar influenciats per aquesta figura renaixentista al llarg de la història.

“Montaigne ha mort: el llibre sobre el taüt; el teologal Charron i Mlle de Gournay —aquesta a tall de ploranera solemne— són els més pròxims a ell; són els qui porten el dol o les puntes del llençol, si voleu. Bayle i Naudé, d'escèptics oficials. Darrere, els altres que més o menys han tingut relació amb ell, que han tret algun profit de llegir-lo i que n'han tret un quart d'hora de plaer; aquells qui ha guarit per un instant de l'avorriment solitari, als qui ha fet pensar fent-los dubtar; La Fontaine, Mme de Sévigné, com a cosina i veïna; aquells, com La Bruyère, Montesquieu i Jean-Jacques, que l'han imitat amb honor; Voltaire, a part, enmig. ¡Quins funerals! [...] Excepte Mlle de Gournay, que plora escandalosament, per cerimònia, tothom xerra. Xerren del difunt i de les seues qualitats lloables, i de la seua filosofia, tantes vegades en joc en la vida. [...] Recapitulen els punts en comú; ningú no oblidia el seu deute; cada pensament té el seu eco. ¿Quina comèdia fa tota aquesta gent, la majoria dels quals, en qualitat d'il·lustres, es feien passar, tanmateix, per gent raonable? [...] ¿On la pregària? Em tem que no haja estat Pascal, si formava part del seguici, l'únic que pregava...”

La massacre de la Saint-Barthélémy, símbol de la intolerància religiosa a França. ARXIU

amo de mi, en tot sentit”. No obstant això, experiència introspectiva no significa obligatòriament hermetisme. En aquest cas, Montaigne escriu l'obra per fer-se conèixer plenament a amics i familiars i, per descomptat, a ell mateix.

Conscient dels secrets que alberga el microcosmos que és ell, Montaigne fa el paper de psicoanalista, *avant la lettre*, sense client o, millor, dedicat a un sol client i arriba a la conclusió que “com més em freqüente i conec, més la meua diformitat em sorprèn, menys em comprenc a mi mateix”. Ben mirat, el procés resulta idèntic al mètode emprat per Freud algunes centúries més tard. Mitjà de coneixement que també havia de tenir punts en comú amb l'ascesi religiosa: opera a partir d'un *dépouillement* gairebé total, perquè la seua privació externa no és del tot absoluta. El fet de retirar-se a la biblioteca del seu castell i de refusar tota doctrina establerta podria respondre a la voluntat d'un “espeleòleg psicoanalític”.

Jo inestable, constantment inestable. “¿Què sé jo?” Així, el moviment incessant, la transformació permanent es veu reflectida en les addicions que efectua en cadascuna de les edicions dels seus *Essais*. Paral·lelament, l'estructura oberta, fragmentària i, aparentment, sense fil conductor —que respon en el fons als capricis de la subjectivitat més absoluta— confon el lector i confirma el caràcter fluctuant de la personalitat de l'autor.

Eliseu T. Climent

Fuster podia haver assistit també als funerals

Aquest és un fragment del pròleg escrit per Joan Fuster per a la tria d'Assaigs que publicarà pròximament l'editorial Albatros.

“Fullejant la massa insigne dels *Essais*, hi descobrim tant les eternes discussions sobre els principis ètics monumentals o les religions, com la ingènua sorpresa davant l'autonomia de la bragueta o dels càlculs biliars o renals, i la por, i la pau i la guerra, i el poder, i la misèria... I, permanentment, el “jo”. Montaigne estava convençut que en el fons de cada home hi ha la imatge sencera de la “condició humana”. No era una idea nova, però ell la renovava, i li servia de justificació. En tot cas, en els assaigs de Montaigne palpita el seductor espectacle d'una certa confiança en la “condició humana”. I dic “certa” —o incerta— perquè, al capdavant, Montaigne era un escèptic. No abusava de l'escepticisme però l'exercia, d'una manera directa, de vegades, i/o obliqua, d'altres. D'aquest escepticisme moderat procedeix no solament el “¿Què sé jo?” —el famós i quasi pirrònic “que sais-je?”—, sinó també l'actitud tolerant, relativista i comprensiva que es desprèn dels seus escrits i que, segons sembla, va practicar en vida. Mai no es va distanciar de l'Església romana, ni en públic ni en privat, tot i que es veia immersit en les guerres de fanatismes que assolaven els territoris de la Corona de França en aquell moment. Pensem que comença a redactar els seus *Essais* l'endemà mateix de la nit de la Saint Barthélémy —23-24 d'agost—, en què els papistes van degollar milers i milers d'hugonots a París. I la violència i la crueltat li repugnaven: els esdeveniments pròxims l'ajudarien, sens dubte, a prendre posicions equànimes i no sé si en algun episodi amb una prudència excessiva.

Però, ¿qui s'atrevirà a puntualitzar els límits de la “prudència”, sobretot la prudència d'altri? Montaigne, vist des d'avui, el situaríem en la família d'Erasme de Rotterdam i de Joan Lluís Vives, tan avarament citats per ell. Siga com siga, Montaigne es va “retratar” en el seu llibre —“car c'est moy que je peins”—, i ho va fer de bona fe “c'est icy un livre de bonne foy”, coses insòlites aleshores i ara. És el secret del seu atractiu.”

Sueca, 6 de març de 1992